

JAG – EN BERÄTTELSE

CARINA FAST, FIL. DR I PEDAGOGIK VID UPPSALA UNIVERSITET (SENIOR).

Övergångar i en människas liv kan vara omtumlande. Före sjuårsålder är många barn med om flera sådana övergångar. De börjar i förskolan, i förskoleklassen, i skolan och eventuellt på fritids. För ett barn med rötter i ett annat land, än Sverige och Danmark, kan övergången kännas än större och svårare. Att inspirera barnet till att berätta, kan vara ett sätt att bygga broar mellan livet hemma och den förskola och skola, som är så stor del av deras vardagliga liv.

Vi tyckte att K. var jobbig. Hon var gapig och retsam och svår att nå. På rasterna for hon runt i hela skolan, syntes och hördes överallt. Både vi vuxna och kamraterna blev ofta arga på henne. Hon och hennes bror bodde hos en faster och farbror. Det var svårt att få fastern och farbrodern till skolan, farbrodern för att han arbetade så mycket, han hade flera jobb, och fastern för att hon var blyg och hade en rad småbarn att ta hand om. Fastern talade inte heller svenska. Under en internationell vecka på skolan hade skoltidningen ett temanummer med namnet "Världen i skolan". K. skrev en text tillsammans med sin modersmållärare. Den fanns med i tidningen på såväl K:s modersmål som på svenska:

En gång när jag var liten åkte min mamma och pappa iväg för att min lillebror skulle födas. Min farmor var hos oss. När jag var i skolan kom det ett plan och gjorde bombanfall över vårt område. Jag och min kompis sprang ut ur skolan. Då såg jag flygplanen. Jag hörde en smäll. Det var skolan som exploderade. 46 barn dog. Nästa dag kom pappa och hämtade oss. Vi åkte och tittade på min lilla bror som var 2 dagar gammal. Det är en händelse som jag aldrig kan glömma.

Vi bär på berättelser

Alla människor bär, precis som K., på mer eller mindre dramatiska berättelser om sig själva. Barn kommer till förskola och skola med sin komplexa historia som familje- och samhällsmedborgare. Den franske sociologen Pierre Bourdieu (1982/1999) hävdar att så snart barnet träder in i förskola och skola blir det automatiskt indraget i en kamp om att få tala. Det finns alltid ett styrkeförhållande,

där den enes ord inte är lika mycket värda som den andres. Det krävs en underförstådd överenskomst dels att den som talar känner sig berättigad att tala, dels att de som lyssnar har inställningen att den som talar är värd att lyssna på. Denna kamp förekommer i allt samspel människor emellan, menar Bourdieu. Vi lär oss aldrig språket utan att samtidigt lära oss villkoren för hur detta språk accepteras. Kan det vara så illa att barn i dagens Sverige och Danmark inte är jämställda då de stiger över tröskeln till förskolan eller skolan?

Den svenske psykiatrikern Clarence Crafoord (1994) skriver i sin bok *Människan är en berättelse* att människors möten alltid innehåller berättelser. I förskola och skola gäller detta såväl barn som vuxna. En lärare bör vara i ständig dialog med sina elever men också med sig själv. Vad betyder lärarens berättelser, om sig själv, för mötet med de berättelser som barnen bär på? Vågar läraren lyssna? Vill han eller hon? Har läraren tillräckligt med kunskap om vad det betyder för ett barn att bli lyssnad på?

Barn kommer till förskola och skola med sin komplexa historia som familje- och samhällsmedborgare.

Även små barn är känsliga för om hans eller hennes berättelser äger giltighet, eller inte. Antagligen bär K. på minnet av situationer då hon kanske inte fått berätta sina berättelser, eller inte kunnat. Det kan vara svårt att berätta på ett språk som man inte behärskar till fullo. Det var många frågor som väcktes hos oss: Såg vi mest att K. var bråkig? Visste vi för lite om varför hon bråkade? Hade vi någon aning om vad hon kände? Barns verkliga tankar och känslor är inte alltid vad de vuxna tror. Vad som dock är säkert är att K. med stor sannolikhet kände sig ensam. Det är en djup känsla som kan uppstå när man känner sig annorlunda och utanför.

Christina Igoa (1995 s. 39) jämför många immigrantbarn med en planta. Hon menar att det så gott som alltid är ett trauma för ett barn att ryckas upp med

rötterna. Hon framhåller att den chocken är minst lika stor som när en trädgårdsmästare rycker upp en planta med rötterna och planterar om den någon annanstans. Omplanterade plantor krokmar lite i den nya jorden. De behöver tid.

Berättelser skapar minnet

Jerome Bruner (1987) skriver i artikeln *Life as Narrative* att det är svårt att tänka sig något annat sätt att beskriva händelser i sitt liv än i berättelsens form. Det finns inget man skulle kunna kalla «life itself» utan allt är minnesfragment vi plockar fram och framställer i berättelser om oss själva.

De flesta barn börjar redan tidigt i livet att dela sina dagliga erfarenheter med andra genom att berätta. Då en lyssnare tar del av vad barnet berättar och ställer frågor till honom eller henne, bygger lyssnaren och barnet upp en berättelse tillsammans. De konstruerar och omformar dagliga händelser. Mamman säger till barnet: "Tänk, du tappade glassen. Och så kom hunden och slickade på den. Det måste vi berätta för pappa." När pappa kommer hem får han höra berättelsen om hunden och glassen. Denna form av berättande anses vara mycket värdefull för barn i deras språkutveckling och är också viktig för barnets identitet. Senare vid ett annat tillfälle säger någon som hört om hunden och glassen: "Kommer du ihåg den där gången då hunden slickade på din glass?" Berättelsen blir därmed en del av barnets minne (Fast 2011, 2014). Barnen skapar berättelser tillsammans med den vuxne som de inte kunde ha gjort på egen hand. Den vuxne talar indirekt om för barnet att han eller hon är en del av saker som händer och att man kan tala om dessa händelser. "Du var med." "Du har ett minne." "Vi kan tala om det tillsammans" (Engel, s.191).

När ett barn börjar i förskolan kommer de ofta för första gången in i ett sammanhang, där de står ensamma med sina erfarenheter och berättelser om sig själv.

Livsberättelser

Barn hör berättelser om sig själva, återberättas, gång på gång under sin uppväxttid. De hör också berättelser om andra familjemedlemmar. Indirekt lär sig barnet: "I vår familj händer det här. Jag finns med."

Sakteliga skapas deras liv i berättandets form. De blir därmed delaktiga i en kultur. Lene Brok (2005) skriver:

Måske er det misvisende at sige, at vi har en livshistorie. Der er mere tale om, at vi skaber den – idet vi fortæller den til andre (s. 23).

Eleverna behöver få känna att deras språk har ett värde och respekteras i klassrummet.

När ett barn börjar i förskolan kommer de ofta för första gången in i ett sammanhang, där de står ensamma med sina erfarenheter och berättelser om sig själv. Tidigare i livet har de varit omgivna av människor som vet vad de anspelar på, då de berättar om en person eller händelse. Detta blev tydligt för mig i mitt avhandlingsarbete (Fast, 2009), där jag följde sju barn i deras hem, under tre års tid. När jag följde barnen till förskola, förskoleklass och skola kände jag ofta till de händelser som barnen försökte berätta om, men som ofta föll platt till marken.

Arbete i förskola och skola

Hur gör vi då för att skapa en brygga mellan barnens hem och förskola och skola? Ett första steg kan vara att göra som den indiske berättaren Vaju Najdu, som sedan flera år är bosatt i London. Hon berättar sagor för indiska och pakistanska barn för att de ska känna stolthet över sin kultur och sina traditioner. Vaju Najdu menar att om man saknar självrespekt är det svårt att respektera andra. Hon uppmanar lärare i förskola och skola att samla sagor och berättelser från de kulturer som barnen i gruppen representerar. Bara genom att säga att "idag tänker jag berätta en gammal kurdisk berättelse" har man visat att den kulturen är viktig. Man visar också, indirekt, att de barn som har en kurdisk bakgrund är viktiga. För de engelska barnen är det också viktigt, menar Vaju Najdu, att de får andra hjältar som de kan identifiera sig med, genom att höra indiska och pakistanska sagor.

Teresa Grainger (1997, s. 42) har samma inställning som Vaju Najdu. Hon skriver i sin bok *Traditional storytelling in the primary classroom* att andraspråkslever behöver få tillfälle att höra och återberätta berättelser på sitt eget språk. Men, hon skriver också hur viktigt det är att barnen får berätta på sitt modersmål. Detta för att berättandet inte ska begränsas av att barnet inte kan det nya språket. Eleverna behöver få känna att deras språk har ett värde och

respekteras i klassrummet. "Berättandet tillhandahåller ett genuint och värdefullt tillfälle att höja statusen på språket och den kultur som språket representerar" skriver Teresa Grainger.

Man förundras ofta över hur välgörande det är för barn att bli uppmuntrade att berätta episoder ur sitt eget liv, menar Lene Brok (2005). Det bekräftar deras personlighet.

Därför måste livsberättelser ses som en viktig del av livet i klassrummet. Den som berättar måste känna att han eller hon är bland vänner och att de andra är intresserade av att ta del av hans eller hennes berättelser. Om läraren berättar om sig själv blir hon eller han en modell för barnen. Läraren stiger fram som en person som också varit liten, känt sig rädd, blivit retad eller kanske retat själv. I ett klassrum där egna berättelser får utrymme kan samhörigheten växa genom att man ser varandra. Det är viktigt att se till att även tysta och blyga barn vågar berätta.

Barnen kan ta med sig saker eller fotografier hemifrån och berätta om dessa. Äldre elever kan resonera

hemma om händelser som hänt i deras liv, vilka de sedan kan återberätta i skolan. De kan också berätta skriftligt och tillsammans med fotografier och egna illustrationer samla dem i en bok med namn som t.ex. "Boken om mig" eller "Mitt liv". Boken kan spegla olika sidor av elevernas liv t ex:

- När jag föddes
- Min familj
- Mina första leksaker
- Mat, jag tycker om
- Då blev jag glad
- Etc.

För barn som på ett mer eller mindre dramatiskt sätt kommit till Sverige eller Danmark kan det vara viktigt att få berätta om detta. Hur gick det till då de åkte från sitt hemland? Vilka sa de adjö till? Vilka leksaker tog de med sig? Vad kunde de inte ta med sig? Hur gick resan till? Här krävs det dock att vuxna är extra inkännande och förstående. Som t.ex. vad gäller K:s berättelse. Många barn regrerierar då de flyttar från ett land till ett annat. De kan bli osäkra och tysta. Eller som K. bråkiga. Det

är därför viktigt att barnen möts av stor värme och förståelse.

Igoa (1995) föreslår att barnen t.ex. berättar om sig själva, via "filmstrips", för ett annat barn. Om klassen arbetar med surfplattor så finns speciella appar att ladda ner för serier. Annars är det ju lätt att själv rita rutor. Genom att först berätta för en kamrat har barnet fått en trygghet som innebär att det är lättare att gå vidare och berätta för fler. Det var nog så det fungerade för K. då hon från början fick berätta sin berättelse för sin modersmållärare och dessutom på sitt hemspråk. Nu för tiden kan ju berättelser presenteras på så många olika sätt. Jag tänker bland annat på att projicera dem på väggen.

Att ta lyssnarens perspektiv

Yngre barn berättar ofta som om lyssnaren är införd med sammanhang och personer. Det blir extra tydligt när man hör ett litet barn tala i telefon och berätta som om lyssnaren ser samma sak som han eller hon gör. Med tiden ställs det större krav på barnen. De måste förstå att det är nödvändigt att sätta in

lyssnaren i sammanhanget om lyssnaren ska kunna förstå berättelsen. Den insikten tycks femåriga A. ha, när hon berättar för mig om ett restaurangbesök, i samband med sin mormors födelsedag (Fast, 2014):

En gång när jag var på restaurang, då fick jag äta, det heter på spanska huesitos. Det är kött som har ben i mitten. Man tar så här med händerna och så biter man. Det är jättegott. När jag var på den där restaurangen där jag fick huesitos, då fick jag glass med strössel. Då tog jag choklad.

A. förstår att jag inte vet vad "huesitos" är. Hon undervisar mig om att ordet är på spanska och att det är kött med ett ben inuti, utan att jag ställer någon fråga. Så skulle hon med stor sannolikhet inte gjort med sin mamma. A. är en, av femton stycken 5-åringar, vars berättelser jag samlade in under en termin (Fast, 2014).

Den vuxnes stödjande roll

Det är mycket som kan sätta igång ett barns berättande. Det kan t.ex. starta med en fråga från en

vuxen eller ett barn. Det kan i sin tur innebära att ett annat barn tar tag i idén och lägger till en händelse eller detalj och så skapas en berättelse. Berättelser binder människor samman. Susan Engel (1999, s. 21) skriver att sådeskorntet till en berättelse finns i många sammanhang, där barn talar. Ofta skickar de ut en rad möjliga signaler och då är det viktigt att det finns någon vuxen där som kan hjälpa barnet.

Den negativa självbilden kan vara oerhört rigid och svår att förändra. Det är därför en utmaning för oss pedagoger att få barnet att förändra den negativa bilden av sig, till en positiv.

Liv Gjems (2007, s.175) framhåller att när yngre barn berättar klarar de i regel att få fram huvudmomenten i en händelse, men för att fortsätta att skapa en innehållsrik berättelse behöver de en empatisk vuxen som ger dem respons. Den vuxne som samarbetar hjälper barnet att sätta ord på sina erfarenheter och känslor och ger händelserna ett språkligt uttryck. Barn som berättar för jämnåriga har mycket mindre chans att få hjälp. Därför är det viktigt att de vuxna verkligen anstränger sig att lyssna och försöker sätta sig in i vad ett barn försöker berätta. Det kan vara en unik väg till att lära känna ett barn. Om den vuxne visar intresse, lyssnar aktivt och ger bekräftelse blir barnens berättelser ofta längre och mer detaljrika. Ofta behövs inte ingående frågor utan det kan räcka med att den vuxna nickar, "hummar" eller bekräftar: "Du såg cykeln?!"

Hur gick det för K?

Alla bär på bilder av sig själva. Beroende på vår historia så överväger den positiva eller negativa självbilden, i ett visst sammanhang, framhåller Karin Taube i boken *Läsinläring och självförtroende* (2013). "Jag är en sån som aldrig ... /som alltid..." Självbilden utvecklas under inflytande av vår tidiga omgivning som föräldrar, syskon och släkt. Den kan sen förstärkas i förskola och skola. Den negativa självbilden kan vara oerhört rigid och svår att förändra. Det är därför en utmaning för oss pedagoger att få barnet att förändra den negativa bilden av sig, till en positiv. För K. kunde det ha varit en risk att bilden av sig som bråkig, och en som alla blev arga på, kunde ha följt henne upp under åren i skolan. Men vi arbetade medvetet, tillsammans, runt henne.

Jag tror att vi lyckades bryta den negativa trenden

under de två fortsatta år, som K. gick på vår skola. Det var inte alltid lätt. Men fram växte en flicka som också hade en stor styrka och många intressen, intressen som tidigare legat slumrande. Den dagen då K. gjorde ett avgörande mål i skolans tjejlag i fotboll, mot en annan skola, trodde vi att hon skulle explodera av glädje.

Referenser

- Brok, Lene (2005). *Fortæl! Fortæl! En bog om fortællingens rum*. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- Bordieu, Pierre (1982/1999). *Language & Symbolic Power*. Oxford: Polity.
- Bruner, Jerome (1987). Life as narrative. *Social Research*, vol 54, nr 1,11-32.
- Crafoord, Clarence (1987). *Människan är en berättelse. Tankar om samtalskonst*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Engel, Susan (1999). *The stories children tell. Making sense of the narrative of childhood*. New York: Freeman and Company.
- Fast, Carina (2001/2010). *Berätta. Inspiration och teknik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Fast, Carina (2009). *Literacy – i familie, børnehave og skole*. Århus: Klim.
- Fast, Carina (2011). *Att läsa och skriva i förskolan*. Lund: Studentlitteratur. (Utkommer på danska *At læse og skrive i børnehaven*, våren 2015.)
- Fast, Carina (2014). *Tysta! Jag vill berätta. I: Bim Riddersporre & Barbro Bruce (red.) Berättande i förskolan*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gjems, Liv (2007). *Hva lærer barn når de forteller? Barns læringsprocesser gjennom narrative praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grainger, Terese (1997). *Traditional Storytelling in the primary classroom*. Glasgow: Scholastic Ltd.
- Igoa, Christina (1995). *The Inner World of the Immigrant Child*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Taube, Karin (2013). *Läsinläring och självförtroende: Psykologiska teorier, empiriska undersökningar och pedagogiska konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur.

